

10 DET FOLKELIGE GENNEMBRUD

EN NY REALISME

Den toneangivende realisme i Danmark i årene 1870-90 er et produkt af hovedstaden og det store udland. Nærheden og intimiteten i Bangs provinsskildringer er en illusion, for så vidt som Bang aldrig som voksen tilbragte sit liv i den provins, han skildrer. At han alligevel havde sine egne smertefulde erfaringer med snæverhed, bigotteri og klaustrofobiske livsbetingelser, er en anden sag. I sit kunstneriske arbejde forskyder han virkelighedsplanet, mens den psykiske grundoplevelse bærer ægthedens og den personlige oplevelses umiskendelige segl.

Den franske realistiske forfatter Gustave Flaubert blev efter skandalesuccesen *Madame Bovary* spurgt, hvem Emma Bovary egentlig var. Hans svar lød: »Madame Bovary, c'est moi!« – »Madame Bovary, det er mig!«. På samme måde med Katinka Bai, Ida Brandt, Irene Holm – alle er de udspaltninger af Bangs eget jeg, men kunstnerisk bearbejdet, æstetisk formet. Ligesom Niels Lyhne og Marie Grubbe både er og ikke er J. P. Jacobsen.

Hvad vi kalder realismen i person- og miljøbeskrivelsen er altså ikke uden videre et udtryk for, at vi kan eller skal forsøge at finde dækning for den i forfatterens egen biografi eller samtid.

Det moderne gennembruds forfattere ser realismen som noget andet og mere end dét at vise den konkrete virkelighed, som den er. Der er langt snarere tale om at vise en virkelighed, der *kunne have været*. En hypotetisk virkelighed, der dog er nøje udvalgt i forhold til en række bærende problemstillinger: forholdet mellem kønnene, religionen, samfundsmæssige problemer. Realismen er fremfor alt et æstetisk program.

Omkring år 1900 er det moderne gennembruds oprindelige kilder tørret ud. De nye forfattere, der efterfølger gennembruddets mænd og kvinder, henter deres inspiration fra andre profeter end Brandes og Darwin, selv om de

kender deres værker. De repræsenterer desuden flere forskellige livssyn og litterære tendenser.

Som vi har set, søger en stor gruppe af dem indad og opad. De repræsenterer et sjæleligt gennembrud.

En anden gruppe forfattere, der er jævnaldrende med Claussen, Jørgensen og Stuckenberg, forbliver imidlertid inden for den realistiske tradition, men omformer den afgørende. De tager udgangspunkt i en konkret realisme og forsøger at nærme litteraturen til en virkelighed, der oftest ligger helt tæt op ad deres egne personlige og sociale erfaringer.

Den nye realisme – det folkelige gennembrud – repræsenteres først og fremmest af forfatterne Jeppe Aakjær, Johan Skjoldborg og Martin Andersen Nexø. Thøger Larsen kan på visse områder henregnes til gruppen, men ligner på andre mere symbolisterne. Tæt forbundet med dem, men alligevel med en helt personlig profil står Johannes V. Jensen. En enkelt kvindelig forfatter, Marie Bregendahl, markerer sig også.

DEN LANGE VEJ HJEM

Det folkelige gennembrud er i alleregentligste forstand udtryk for en litterær landvinding. Man lægger nyt land under ploven. Man går ud til bonden og lader ham på sit eget jyske sprog fortælle, hvordan virkeligheden arter sig. Man vil undgå den kølige og distancerede beskrivelsesmåde, som er så karakteristisk for Henrik Pontoppidans sociale kritik. Man vil ikke længere tale *om* folket – man vil tale *fra* folket og *til* folket.

Det folkelige gennembruds helt er hverdagsmennesket, og i Danmark er hverdagsmennesket på dette tidspunkt først og fremmest den lille bonde og landarbejderen, eller det er storbyens anonyme arbejder i den hastigt voksende skare af proletarer. Dette menneske er nøgent over for eksistensen, det ejer intet, og det må dagligt erobre sit udkomme igennem sliddet med jorden eller maskinen.

De nye forfattere kender de mennesker, de taler om, og med få undtagelser stammer de fra fattige miljøer på landet. Der står ikke længere storby og universitet på deres svendebrev som forfattere, men oftere provins og højskole.

Alligevel er det ikke så simpelt. Martin Andersen Nexø siger fx om kampen for et ægte folkeligt udtryk:

☞ Det litterære sprog faldt mig let nok i pen-
nen; men det sae ingenting om disse jævne
mennesker, havde ingen udtryk for deres sor-
ger og nød og små glæder. Og de jævne men-
nesker viste sig at være svære at fange ind; så
underligt det end forekom mig, som havde talt
og tænkt i dem – levet sammen med dem fra
lille af. ☞

Også Jeppe Aakjær kæmper med udtrykket og siger om sin ambition for at ramme det autentiske i folkets eget sprog:

☞ Siden lod jeg knap en sætning gå igennem
min pen, før jeg havde vejet den mod folke-
sproget. ☞

H. A. Brendekilde: Udslidt. 1889. Olie på lærred.
207 x 270 cm. Fyns Kunstmuseum, Odense.

Ved siden af de dominerende kunstretninger, som er typiske for den moderne storby, og som er præget af en sensuel og moderne stemning, sker der et gennembrud af en anden art i slutningen af 1800-tallet. Provinsen og de fattigste erobrer en plads i kunsten. Allerede Brandes havde under Det moderne gennembrud forlangt en socialt engageret kunst, og Henrik Pontoppidan leverer i 1880'erne en række ætsende skildringer af social nød og elendighed på landet.

I billedkunsten vækker H. A. Brendekildes billede *Udslidt* fra 1889 stor opmærksomhed. Midt på en gold mark er en gammel mand – en skærvesamler – styrtet død om. Hans kone kalder desperat på hjælp, men selve det barske og øde landskab synes at vise, at hendes råb vil forblive ubesvaret. Som i romantikken er der overensstemmelse mellem det indre og det ydre, mellem menneske og natur: de to mennesker er formet af den natur, de har levet i, de er magre og fattige. Modsat romantikkens naturforestilling er denne natur imidlertid ikke besjælet. Det er en gold natur under en tom himmel, i dette maleri er Gud fraværende. Han hører ikke den klagende hustrus skrig om hjælp. Mennesket er blevet overladt til sig selv.

Hvad de to forfattere samstemmende kan konstatere, er i virkeligheden, at det, der i første omgang falder dem naturligt som forfattere, *ikke* er det folkelige sproglige udtryk, men det litterære. Det litterære sprog falder dem let og ubesværet i pennen, og først når dette sprog er blevet æstetisk censureret, altså *vejet* og holdt op imod folkesproget, får det lov at blive stående. Der er med andre ord ikke tale om en litteratur, der spontant og ubesværet drager folkets sprog og kultur frem fra glemselen. Der er tale om, at en række æstetisk skolede forfattere bevidst aflærer en litterær arv med henblik på at skabe et nyt udtryk. Den folkelige realisme er altså på samme måde som hovedstadsrealismen udtryk for en bevidst æstetisk stilskabelse.

Socialt er der imidlertid som nævnt forskel på udgangspunkterne, og der er for det folkelige gennembruds forfattere desuden tale om, at de i høj grad bevarer en geografisk tilknytning til provinsen ud over den emotionelle. Men vejen hjem til Jylland, barndommen og den ægte naivitet kunne godt være lang.

Betragter man den folkelige realismes univers, viser det sig, at den har sit centrum i en livsform, der allerede er ved at dø. Ikke mindst heraf kommer det indtrængende i tonen. Der tales i højere grad om en tabt, end om en nutidsrealistisk verden. Det folkelige gennembrud får i mange af sine værker en umiskendeligt nostalgisk tone.

JEPPE AAKJÆR – TYENDETS FORFATTER

Jeppe Aakjær (1866-1930) er født i et fattigt bondemiljø. Alligevel har han boglige ambitioner og tager som voksen til København for at få en studentereksamen, hvilket lykkes for ham i 1895.

Herefter begynder han at læse historie på universitetet, samtidig med at han arbejder som journalist ved specielt socialdemokratiske blade. Han har kontakt med hovedstadens litterære miljø, han kender Darwins ideer, han omgås folkene omkring *Politiken*, og han kender de moderne socialistiske ideer. Men han kender og fastholder også hele tiden sin kontakt til Jylland, og specielt ligger landarbejdernes og tyendets kår ham på sinde. De udgør 'en mørk armé' af usynlige, nøjsomme og nedslidte mennesker. Aakjær bruger både digt-

ning, foredrag og politisk agitation som midler, når han drager rundt i landet og på velbesøgte møder taler om de skændige forhold, der bydes de fattigste på landet.

Økonomisk sker der i årene op til systemskiftet i 1901 dét, at forholdene i Danmark bliver gunstige og stabile. De store og mellemstore bønder får mulighed for at berige sig, de sidder relativt fedt på deres gårde. Tyende og landarbejdere derimod lever stadig under lige så kummerlige kår som dem, Pontoppidan beskrev i *Fra Hytterne*.

Aakjær tager med energi fat på sagen, og faktisk bliver det i høj grad hans fortjeneste, at tyendeloven ændres. Men det kommer til at tage sin tid. Tyendeloven var fra 1854, og den var nærmest baseret på feudale principper, fx havde arbejdsgiveren, husbonden, ret til at afstraffe sit tyende korporligt. Ikke mindst denne ydmygende behandling, som der blev gjort flittig brug af, retter Aakjærs og andre socialisters agitation sig imod.

Politisk foregår agitationen bl.a. på store folkemøder på Aakjærs gård *Jenle* i Jylland, litterært foregår kampen gennem publiceringen af fx romanen *Vredens Børn* (1904), der uden omsvøb skildrer den vold og nederdrægtighed, en pige eller en karl på en gård ofte måtte finde sig i. Kampsange indgår også i Aakjærs repertoire; hans kendteste slagsang er nok netop *Tyendesangen*. Også stenhuggeren i sangen *Jens Vejmand* er en typisk skikkelse fra landproletariatet, der ikke har det stort bedre end tyendet, selv om landarbejderne formelt har en højere grad af selvbestemmelse over deres liv. Reelt er både landproletariat og tyende elendigt stillet.

Ikke blot Aakjær støtter tyende og landarbejdere, også byarbejderne og den socialistiske bevægelse går ind i kampen for forbedring af forholdene for de fattige på landet. Problemet er naturligvis, at mens byproletaren er medlem af en stor og efterhånden klassebevidst gruppe, og mens han har sine kampfæller omkring sig på arbejdet og i byernes store lejekerter, er kampen på landet ensom og den personlige afhængighed af arbejdsgiveren anderledes stor. Ligesom mentaliteten længe er ydmyg og besindig.

Efterhånden gærer det dog, tyendet og landarbejderne organiserer sig, men først så sent som i 1921 ophæves den forhadte tyendelov, og husbondens tugtelsesret afskaffes.

Ved siden af sit politiske engagement og en socialrealistisk indigneret litteratur dyrker Aakjær en anden stil og en anden beskrivelse af landet.

Her er poesien den foretrukne genre og bondelandet følsomt beskrevet. Vi ser en tilværelse, hvor livet stadig er organisk forbundet med sine naturlige rødder: naturen, årstidernes skiften, slægten, jorden, den simple gudstro. Her er kvinden, moderen, centrum i en verden, der stadig har tyngde og er omsluttet af lykken ved det enkle. En verden, hvor man beder »som kun børn og bønder beder«, som det hedder i sangen *Min Hjemmen*, der er et stykke sublim, men også idealiseret erindringskunst.

Tematikken er den samme i Aakjærs mest kendte lyriske værk *Rugens sange* fra 1906. Det er den subjektive erindring, den simple barndomslykke, det handler om. Moderen er en jordnær madonna:

¶ Først bredte Mor et klæde
så ømt som nogen højtidsdug;
der måtte ingen træde
med sko i høstens rug;
så fejed hun med limens rest
hvert snavset strå tilside
som for en hædersgæst.

Den kære rug var gæsten,
som gjorde hvert et barn så spændt;

Niels Bjerre: Fra folkehøjskolens foredragssal. 1890. Olie på lærred. 46,2 x 75 cm. Den Hirschsprungeske Samling, København.

Den positive side af livet på landet omkring århundredskiftet ses i Niels Bjerres billede *Fra folkehøjskolens foredragssal* fra 1890 (s. 232). Her sidder rækkevis af andægtigt lyttende unge kvinder, som formentlig for første gang i deres liv har fået tid til at tænke nærmere over ting som historie, litteratur og mytologi, der er klassiske højskolefag. Højskolerne fungerer i øvrigt i begyndelsen på den måde, at mænd og kvinder kommer til skolerne på forskellige tidspunkter af året.

For mange af de nye bonde- og arbejderforfattere bliver højskolen en central dannelsesbaggrund. Både Jeppe Aakjær, Marie Bregendahl og Martin Andersen Nexø har således højskoleophold bag sig, inden de debuterer som forfattere. I Danmark bliver højskolebevægelsen sammen med andelsbevægelsen af epokegørende betydning for dannelsen af en selvbevidst bondestand med en stærk national følelse. På højskolerne forsøger man efter 1864 virkelig at vinde indadtil, hvad man har mistet udadtil.

se, Far han lægger vesten
og sér så indadvendt:
En skælven i et ydmygt sind,
en bøn til altets skaber,
før avlen bringes ind. ¶

Her overværer vi forberedelserne til en religiøs højtid. Her er jorden og naturen stadig velsignet og besjælet.

Det er indlysende, at denne side af Aakjærs litterære produktion i højere grad end de moderne emancipationsideer trækker på romantikkens panteistiske naturforestillinger. Rugen her er et direkte udtryk for guddommen, Vorherre er med disse bønder i det hverdagslige slid. I modsætning til romantikken er der imidlertid samtidig en overbevisende tyngde i skildringen, der er ikke tale om noget luftigt og rent åndeligt. Gud materialiserer sig i kornet og det daglige brød.

Inspirationen litterært er snarere Blicher, end det er Brandes.

ANDRE BONDEFORFATTERE

Skønt Jeppe Aakjær er periodens mest dominerende bondeforfatter, er forholdene på landet omkring århundredskiftet blevet et alment accepteret tema, og der skrives en lang række

L. A. Ring: Husmandsfolk klistrer papirposer. 1887. Olie på papir, klæbet på træ. 27 x 34,8 cm. Fyns Kunstmuseum, Odense.

socialt engagerede romaner, der støtter ikke blot tyende og landproletariat, men også husmændene.

Husmændenes specielle digter er *Johan Skjoldborg* (1861-1936). Hans mest kendte bøger er *En Stridsmand* fra 1896, *Kragehuset* fra 1899 og specielt *Gyldholm* fra 1902. Den sidste skildrer ud fra et klart socialistisk synspunkt klasse modsætningerne på en herregård.

Perioden omkring århundredskiftet er i det hele taget 'den store organiserings tid'. Arbejderne er først med deres organisering, inspireret af de socialistiske bevægelser i udlandet, dernæst kommer andre fattige grupper med: landarbejdere, tyende og altså også husmændene. Husmændene er selvstændige små landbrugere, men mange af dem er klemte og har svært ved at få deres landbrug til at køre rundt. De føler sig klart i opposition til de større bønder og har på mange områder fælles interesser med arbejderklasse og landproletariat. Husmændene vinder sig et kulturelt fæste i højskolebevægelsen, de danner deres egen husmandsforening, og endelig får de opbakning fra Det radikale Venstre i hovedstaden, der udgør en historisk

enestående alliance mellem byintellektuelle og små landbrugere.

Marie Bregendahl (1867-1940) er den eneste betydningsfulde kvinde i bondeforfatternes rækker. Hendes udgangspunkt ligner mændenes: hun bliver født i et bondehjem, arbejder i nogen tid på en større gård og kommer derefter på højskole. Højskolen bliver en åbenbaring, her lukkes dørene til poesiens og åndens verden op.

På højskolen møder hun Jeppe Aakjær, de gifter sig i 1893, og mens han læser til student i København, forsørger hun ham ved at drive et lille pensionat »Jyske Pensionat«. Endog som selverhvervende kvinde i hovedstaden bringer hun bondebaggrunden med sig, men desværre er klientellet ikke stort nok, og Bregendahl sætter faktisk sin arv over styr på projektet. I 1900 bliver ægteparret skilt, heller ikke dette parforhold tålte hovedstadens frie liv og de konflikter, det medførte. I en del år lever Marie Bregendahl tilbagetrukket med sin og Aakjærs søn, og først efter adskillige år kommer der gang i hendes forfatterskab.

Bregendahl kan i sin litteratur noget, som de færreste af vore socialrealistiske forfattere kan: hun er psykologisk nuanceret og fintmærkende i sine skildringer, der oftest er hjemstavns-skildringer med centrum i bestemte egne bondesamfund.

Hendes kendteste værk udkommer over en længere årrække, 1914-23, nemlig *Billeder af Sødalsfolkenes Liv* (i 1935 samlet i værket *Sødalsfolkene I-II*).

Til det folkelige gennembruds forfattere kan man også regne Thøger Larsen (1875-1928), selv om han på visse punkter mere minder om de symbolistiske lyrikere. Han er en del yngre end de andre forfattere i kredsen, og hans forfatterskab betegner en grænseposition for både realismen og folkeligheden.

Det sociale udgangspunkt stemmer dog fint: han er født i et husmandshjem ved Lemvig, og han lever efter sin uddannelse i denne by, hvor han tilbringer næsten hele sit voksne liv som landinspektør.

Hvad angår hans litterære produktion er den reflekteret og lyrisk, og der er egentlig ikke noget folkeligt over hans stil og æstetik. Alligevel har han sit udgangspunkt i noget, der ligner den organiske realisme, som Aakjær i sine erindrende billeder af landet bygger på.

Samhørigheden med naturen ejer krop, og der er tale om en erotisk og dog religiøst farvet oplevelse af naturen. Også hos Thøger Larsen kan det være kvinden, der samler universet og livets mening i sit blik eller i sit skød. Hans kendte fædrelandssange *Danmark nu blunder den lyse nat* og *Du danske sommer jeg elsker dig* er typiske for hans verdslige evangelium, hans tro på en sammenhæng mellem Altet, naturen og erotikken.

Thøger Larsen er kort sagt moderne, og skønheden i hans poesi udspringer ikke mindst af hans nietzscheansk betingede overbevisning om at stå under en tom himmel. Verden er smuk og sanselig, men det er jorden og ormene, der venter os.

Bevægelsen i digtet *Tordenbygen* er typisk: fra kornet og de blå søer stiger vi mod himlen. På klassisk romantisk vis mærker selv det mindste væsen det guddommeliges nærvær, »Døgnfluen aner ved en blå violrand / det evige«. Men tordenbygens latter »lyder farlig«, og den er snarere dæmonisk og erotisk end traditionelt guddommelig og åndelig. Vi mærker, hvordan naturens saftspænding stiger, og i sidste strofe udløses den erotiske spændingstilstand, da lynet »lystent« borer sig ned i jorden. Cirklen er sluttet, vi har bevæget os fra jord til himmel og fra himlen ned i jorden. Vi har beskrevet eksistensens cyklus. Det er smukt, men en traditionel religiøs forløsning er der ikke tale om.

¶¶ *Tordenbygen*

Der bølger varme over bakkens kamme
og kornets trygge slummerdunkle riger,
Som saligt-salte blik er søer og damme,
beruset blå af sol og nøgne piger.

...

Alt lever i en øm og yppig spænding,
de skjulte safter giver mod til glæde,
og disens bølger vugger uden brænding
mod sære kyster ingen kan betræde.

...

Hvor koen brøler, som fra jordens indre!
Hvor hylden dufter sødt, som kunne roden
en regnmæt lykke under muld erindre.
Og lystent borer lynet sig i kloden. ¶¶

VANDRINGEN MOD LYSET – PROLETARENS KAMP

I Danmark er det folkelige gennembrud koncentreret om forholdene på landet. Ikke mærkeligt, da Danmark først sent bliver et industriland. Vi har ikke, som man har det i England, haft en tidlig industri Kapitalisme, der totalt ændrer landets demografiske forhold. Først efter 1870 skyder industri op og da specielt i København. Men her får det også i løbet af få år gennemgribende konsekvenser for bystrukturen: efter at voldene er faldet i slutningen af 1850'erne, er der åbnet for ekspansion, og et veritabelt byggeboom præger København i de næste mange år. Det er denne hektiske økonomiske og sociale aktivitet, Bang skildrer i romanen *Stuk*. Som navnet siger, er det ikke længere det solide, borgerskabets diskrete elegance, de hundredårige familieformuer, der først og fremmest dikterer udviklingen. Nej, overalt klasker nyrige industri- og handelsbaroner facadebyggeri op: prangende stukkatur på lofter og facader, men uholdbart gips det hele.

Også arbejderklassen bliver indkvarteret efter nye principper: der opføres i hastigt tempo lejekaserner i udkanten af byen. Vesterbro og Nørrebro bliver arbejderne bydele. Arbejderne er ikke længere først og fremmest at finde i de huller i den indre by, hvor der på lofter og i kældre kunne stoppes mennesker ind. Han får et *territorium*, og det medvirker i høj grad til dannelsen af hans klassebevidsthed.

Martin Andersen Nexø (1869-1954) bliver i litteraturen den, der frem for nogen giver det nye, klassebevidste proletariats stemme. Også han har som bondeforfatterne i det folkelige gennembrud selv gjort vejen med.

Han er født i København i en fattig arbejderfamilie med ni børn, hvoraf han selv er det fjerde. Faderen er ufaglært, i perioder ramt af arbejdsløshed og efterhånden opgivende, brutal, fortrukket. Moderen er den, der holder sammen på hjemmet, og det er nok ikke for

P. Rostrup Bøyesen: Udkanten af Nørrebro. 1905. Olie på lærred. 78 x 94,5 cm. Statens Museum for Kunst, København.

meget at sige, at det er barndommens oplevelse af familieforholdene, der giver Nexø en romantisk farvet tro på det kvindelige som det afgørende positive livsprincip. Uden moderens daglige kamp var familien blevet splittet og endt på fattighuse og arbejdsanstalter.

I 1877 må familien opgive kampen for tilværelsen i København og tager til Neksø på Bornholm, der på dette tidspunkt var præget af fattige udvandrere fra Sverige.

På Bornholm kommer Nexø ved skæbnens gunst på højskole, og senere lykkes det ham at komme på den toneangivende danske højskole i disse år, nemlig Askov. Askovopholdets udgangspunkt er ellers i første omgang alvorligt nok. Han har pådraget sig tuberkulose og kan ikke arbejde i det skomagerfag, han er uddannet til, og hvor han i øvrigt skildrer sin lærlingetid som én lang ydmygelse og indespærring.

Også for Martin Andersen, der nu har taget sig tilnavnet Nexø efter hjembyen på Bornholm, bliver Askov og højskolen et vendepunkt i livet. Den bliver hans folkeuniversitet, der sætter gang i de litterære ambitioner. Men den kommer også i mere direkte forstand til at redde ham: en velhavende enke og andre personer på Askov skiller sammen til en rekreatjonsrejse til Italien og Spanien, der ifølge hans egne senere beskrivelser simpelthen redder hans liv.

I Spanien stifter han bekendtskab med en særlig variant af socialismen, nemlig anarkismen, der i modsætning til de centralt dirigerede arbejderorganisationer tror på arbejderens direkte selvforvaltning, på demokratisk basisorganisering. Hvad der ikke mindst fascinerer Nexø er, at også kvinderne i denne anarkistiske arbejderkultur spiller en central politisk rolle. Bl.a. beskriver han senere en hungerdemonstration, som andalusiske kvinder iværksætter.

Da han vender tilbage, er han parat til at blive forfatter. Han er fysisk restitueret, og han har skabt sig en dannelsesbaggrund. Heller ikke i hans tilfælde er der tale om, at han spontant og forudsætningsløst griber pennen og skriver. Han er næsten tredive, da han debuterer med novellesamlingen *Skygger*.

Nexø lever resten af sit liv som forfatter, efter at han først har fundet sit spor i livet. Og han kommer til at leve godt af sit forfatterskab. Han bliver i indland og navnlig i udland en højt respekteret forfatter. Efter at den russiske revolution har fundet sted i november

1917 bliver Nexø en af den internationale arbejderlitteraturs førerskikkelser. Faktisk er han i dag den danske forfatter, der er mest oversat til udenlandske sprog. Alle mennesker i det tidligere Sovjetunionen og de østeuropæiske regimer kendte hans bøger. Man kan paradoksalt nok konstatere, at han i denne del af verden dannede et sært makkerpar med H. C. Andersen.

Efter 2. Verdenskrig vælger Nexø at slå sig ned i det Østtyskland, som en del kunstnere, bl.a. også Bertold Brecht, så som håbet for en ny europæisk arbejderkultur. Han dør i 1954 og når – heldigvis, kunne man sige – ikke at opleve DDR's totale moralske og politiske sammenbrud.

Alligevel kan man ikke tale om Martin Andersen Nexø uden at påpege de modsætninger, han levede med i sit valg af politiske loyaliteter. Han ser som mange andre i årene efter den russiske revolution Sovjetstaten som det kollektive håb for arbejderne i hele verden. Hans egen litteratur er forankret i humanistiske værdier og bl.a. en afvisning af brutaliteten i de socialdarwinistiske principper. Han tror på godheden, det kvindelige livsprincip og menneskers evne til at hjælpe hinanden. Alligevel forholder han sig hele livet igennem ukritisk til en stat, der i stigende grad knægter revolutionens idealer og udarter til et diktatur, der ikke har meget at lade Hitlertidens fascisme høre. Mens en del europæiske intellektuelle opsiger deres loyalitet mod den sovjetiske version af socialismen efter Moskva-processerne i 1937-38, støtter Nexø og i øvrigt de senere danske socialistiske forfattere Hans Kirk og Hans Scherfig regimet kritikløst. Og Nexøs stemme *betyder* noget i det kor, der hylder det stalinistiske diktatur: han er frem til sin død en af verdens mest anerkendte og respekterede proletarforfattere.

De tre store værker, der med rette har gjort ham verdensberømt, er bøgerne *Pelle Erobreren* (1906-10), *Ditte Menneskebarn* (1917-21) og erindringsværket *Erindringer* (1932-39).

Pelle Erobreren er arbejderklassens første store dannelsesroman, og bogen er da også i høj grad bygget op omkring den klassiske romans udviklingsprincipper. Vi følger Pelle fra kuet vogterdreng på Bornholm sammen med sin svenske far, Lasse fra Tommelilla. Herremanden på gården, hvor de tjener, hedder ikke for ingenting Kongstrup: han er en enevældig monark på sit slot. Fordrukken, uligevægtig og

liderlig, en mand, som tager sig sin ret, når som helst han finder det for godt. Under hans hustugt lever Pelle og Lassefar og gårdens øvrige folk, hvoraf kun én, Erik, tør sætte sig op imod den feudale magtstruktur. Lassefar drømmer ganske vist konstant om oprøret, men bøjer nakken.

Pelle derimod tilhører en ny generation af proletarer, og ankommet til København vågner livsappetitten, glæden og oprøret i ham. Han bliver agitator for de nye ideer om menneskets frigørelse og kampen imod det ene menneskes udnyttelse af det andet.

Darwins teorier om »the struggle for life« bliver en revolution i Pelles bevidsthed. Han ser meget vel, at de er rigtige: netop sådan er verden, sådan udnytter den stærkere den svagere. Alligevel når han til den erkendelse, at det er andre principper, der skal til, og at arbejderklassen for første gang historisk udgør et kollektiv, der kan føle og handle i fællesskab og solidaritet med hinanden:

¶ Bogen kastede på én gang blændende lys ind over samfundet; men hvor var hans egne henne i denne lære, alle de små? de regnedes nok ikke med! Samfundet var altså i virkeligheden kun de besiddende, og her havde han deres religion, det moralske rygstød for den hensynsløse udbytning.

...

De fattige havde ingen andel i denne lære. Når der var en dårlig arbejder i et sjak, pressede de andre ham ikke, så han måtte gå til bunds – ikke engang når han selv var skyld i sin uformuenhed. De tog ham med, lagde sten på hans skifte og slog den sidste ende af hans skår – de fattige lod ikke den svage falde, men tog ham under vingen.

...

Der måtte komme en ny tid, hvor alt det, der behøvedes, for at de kunne være med – hjertets godhed, solidariteten blev rådende. ¶

Ditte Menneskebarn er på mange måder den kvindelige pendant til Pelle, men karakteristisk nok bliver hendes skæbne en anden. Ditte vokser op på landet, men flytter senere til byen. Hun bliver dog stikkende i det feudale samfunds strukturer og arbejder hele tiden for folk, vasker trapper, syr tøj på bestilling. Hendes karakter er som Lassefars præget mere af bondesamfundet end af en moderne arbejderbevidsthed, og egentlig rummer den alle de

træk, der burde være hendes adelsmærke som menneske og kvinde. Den medfødte godhed, omsorgen for de svagere, den fatalistiske langmodighed med undertrykkelsen. Hun er for god til denne verden og dør da også udslidt og forarmet i en alt for ung alder. Romanen er et socialt indigneret fremstilling af alle de plager den tids fattige kvinde måtte trækkes med, ikke mindst dem, som hendes køn påfører hende: alt for mange børnefødsler, eller som alternativ livsfarlig fosterfordrivelse.

Gennem hele bogen går Nexøs nostalgiske forestilling om kvinden som et naivt naturvæsen, prisgivet sin biologi og sit omsorgsinstinkt. Men trods sin stedvise sentimentalitet og sin romantiske og noget gammeldags æstetik er bogen dog et stærkt og realistisk dokument om en gruppe mennesker, som ikke tidligere havde haft et liv i litteraturen.

Endelig folder Nexø i *Erindringer* sit eget liv ud. Styrende for fremstillingen er atter den emotionelle centrering om moderen, mens den fordrukne far får en hård medfart. Alligevel ser Nexø sin far som repræsentant for arbejderens klassiske værdier, sammenholdet og solidariteten med andre svage og udstødte. I erindringens litterære spejl rekonstruerer han sit liv i en forstand, der gør *Erindringer* og de fiktive værker til to sider af samme sag.

JOHANNES V. JENSEN – FRA SPLEEN TIL SUNDHED

Johannes V. Jensen (1873-1950) er periodens absolut mest betydningsfulde danske forfatter, og at placere ham under etiketten 'folkeligt gennembrud' er egentlig noget af en tilsnigelse.

Hans store betydning i litteraturhistorien er hans stilskabende og vågne registrering af det moderne samfund. Få er som han i stand til at omsætte indtrykket af en ny tid i litterær form. Hans prosadigte fra århundredets begyndelse har trukket et bredt spor af inspiration op igennem den danske litteraturhistorie.

Når han alligevel placeres sammen med det folkelige gennembruds forfattere, skyldes det for så vidt kun dette, at han også mestrer deres form og deres litterære tema, og at han med årene i stigende grad udvikler sit forfatterskab i denne retning. Johannes V. Jensens talent er imidlertid af en art, der ikke kender mange grænser, og flere spor er fra starten til stede sideløbende i hans forfatterskab.

Den del af Jensens litterære værk, der virkelig blev kendt blandt almindelige folk, var i høj grad de folkelige fortællinger fra Himmerland og den lange udviklingshistorie over det nordiske menneske, *Den lange rejse* (1908-22). Men i et litteraturhistorisk perspektiv vil det nok være retfærdiggjort at sige, at hans helt store indsats for dansk litteraturs udvikling og dens træden ind i den moderne tid fandt sted tidligere. Nemlig allerede med hans lyriske debut *Digte* i 1906.

I *Digte* er den unge Jensen ramt af spleen. Han er splittet, rastløs og i en nærmest elektrificeret stemning. Hans sanseapparat kører i højt gear, mens omsætningen til handling er blokeret – der køres i en rasende tomgang. Verden er enten ganske rædsom og uudholdelig, eller den besidder skønhed, fart, erotik, dynamik. Her er ikke plads til lunkne kompromisser, modsætningerne har storslåede dimensioner. Og hvad mere er: de producerer *liv*.

Interferens

...

Min bevidsthed ytrer sig som sjælelig interferens.

Selve det skrigende forhold mellem alle i øvrigt harmoniske virkeligheder er mit indres gennemtrængende tonart.

To diametralt modsatte livsbevidstheder mødes og skærpes i mit hjærte.

Den blå nat er så stille. Jeg ligger søvnløs. Stilheden vider sig og klunger, hviner, skingerer!

Det er lyden af tusinde miles tomhed imellem de kværende stenkloeder.

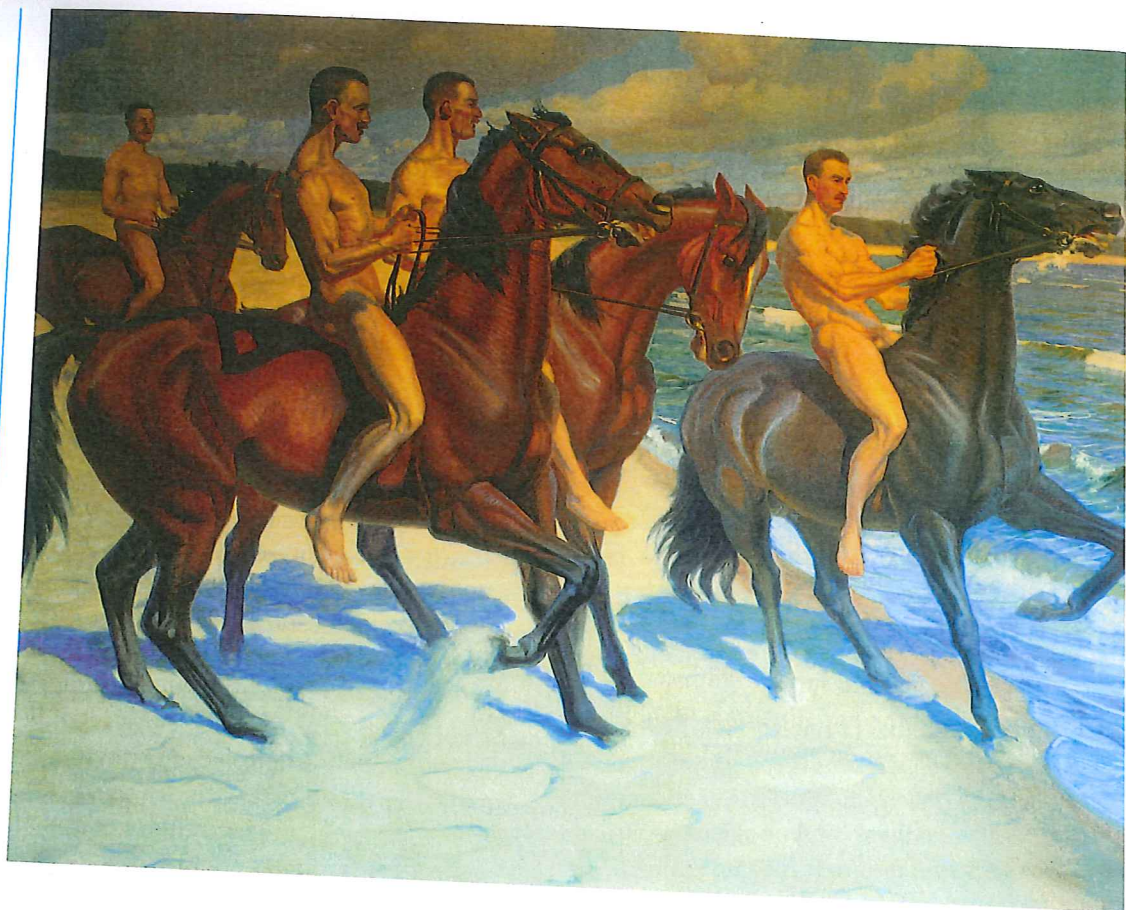
Det er rummets monologer, hvis ringe mødes med tidens tonløse cirkler. ¶

Som vi så det hos Thøger Larsen, er der her tale om en kosmisk oplevelse, men jo unægtelig af en noget anden karakter. Her har vi et moderne menneske, fanget i søvnløshed af sit intellekt, der er af kolossale dimensioner. Dette intellekt producerer modsætninger, og i sammenstødet mellem modsætninger frigøres der energi. Det er en psykisk kernespaltningsproces, vi her overværer. Verden er blevet subjektiv, kosmos er en intethed, der kan fyldes med sjælens suveræne projektioner.

Andre digte i samlingen er mindre psykologisk orienterede, har mere udadvendte tematikker: erotik, rejseoplevelser. Men alle har de

Fritz Syberg: Johannes V. Jensen. Ca. 1932. Olie på lærred. 67,3 x 98 cm. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød.

samme sproglige energi, og en stor del af dem er skrevet på en helt ny måde. De er prosalyrik. Ud med rimenes tvang og ind med et kraftfyldt moderne sprog, hvor man kan tale om hverdagsting: danske æggemadder og dansk snaps, moderne 'plakathujende' huse i en regnvåd amerikansk provinsby, kedsomhed, lede og aversioner. Og ikke mindst skyhøje forventninger.

Sådanne temaer er *ikke* det, folk i Danmark forventer at finde i litteraturen, mens det derimod svarer ganske godt til det litterære program, som fx de franske dekadenter efterlevede. Jensen søger dog ikke primært sin inspiration i det franske, men nok først og fremmest i den nye verden. Et af hans store forbilleder er den amerikanske lyriker Walt Whitman.

I Jensens prosa står også et par af hans allertidligste bøger markant. *Danskere* (1896) og *Einar Elkær* (1898) handler om splittede, svage, handlingslammede mænd. Hamlet-typer, som på hver sin vis illustrerer 'den danske syge'. Da Jensen senere er blevet en kernesund forkæmper for stærke og folkelige typer, vælger han med en arrogant håndbevægelse at fraskrive sig *Einar Elkær*. »Man kan regne den

med til Johannes Jørgensens forfatterskab«, siger han med en hånlige gestus, der dog måske også rummer nogen smerte.

Kongens fald (1900-01) er i det ydre en historisk roman, som foregår i 1500-tallet, på Christian 2.s tid. Bogen følger to parallelle skæbner, nemlig kongens og den fattige student Mikkel Thøgersens. Via en slags *faldets naturlov* når de to mænd fra deres vidt forskellige udgangspunkter frem til den samme position: indespærringen, nedværdigelsen, selvpogivelsen. Christian 2. ender som fange på Sønderborg Slot, mens en anden overtager kongeværdigheden, Mikkel Thøgersen når ad besynderlige omveje frem til en slutposition som kongens tjener i fangenskab.

Begge er de handlingslammede og vege. Forlekkede i livet, kvinderne, den tapre dåd, men ude af stand til på kontant maskulin vis at følge deres mål. De er drømmere, og de erobrer aldrig hverken den magt eller de kvinder, de drømmer om. Mikkel drømmer om den smukke Susanna, men når ikke længere end til at belure hende, drømme om hende.

Mikkels modsætning er den sanseglade og livsbekræftende Otte Iversen, en ung adelsmand. Han forfører beslutsomt Susanna, mens

Mikkel skjult under en gammel hyld må nøjes med voyeurens rolle. Og hermed et et centralt tema slået an: Mikkel befinder sig udenfor, når livet virkelig leves.

Kongens Fald er en stor og sammensat roman, der i en mangfoldighed af æstetiske udtryk, der strækker sig fra realistisk prosa til moderne poesi, gør rede for selve det danske sinds historie.

Scenen er dels kongens København, dels bondeoprørets Jylland. Christian 2. og Mikkel Thøgersen repræsenterer det drømmende, vege, degenererede og livsfornægtende, mens Otte og hans slægt repræsenterer livsmod og maskulinitet. Alle tre bliver de stamfædre til slægter, der viser os forskellige sider af det danske temperament. Men Jensens – nietzscheanske – pointe er, at det bliver det vege og fortænkte, der får overtaget. I samme takt som Mikkel ad mange og indviklede veje rykker ind på Christian 2., mister kongen handlekraft og smittes så at sige af Mikkels destruktive forhold til livet. Til sidst sidder de to livsfornægtere som sagt spærret inde i det samme fængsel – mens de ude i verden har efterladt sig en stamme af hamletske drømmere, der kommer til at føre den danske nation frem

Oscar Matthiesen: Officerer ved det skånske dragonregiment i Ystad rider i bad en juni søndag. 1904-06. Olie på lærred. 500 x 1000 cm. Ystad Konstmuseum, Ystad.

mod et helt andet folk end de robuste, modige og livskraftige mennesker, der udgik fra de nordjyske bønders gårde og herregårde.

I den ydre sociale verden falder den vægelsindede konges skæbne sammen med knægtelsen af den stærke og selvejende danske bondestand. I blodige kampe nedkæmpes bondeoprøerne, og de danske bønder synker ned i livegenskab og trældom. Den danske nation bliver på alle niveauer sat tilbage – stolthed og handlekraft, avledygtighed og livsglæde er herefter en saga blot. Selv efterlader Christian 2. sig en uhyggelig efterkommer, en såkaldt homunculus, der er den ultimative parodi på faderens fortænkte gemyt. Den er et væsen, der som foster er blevet sat ned i en krukke og via en speciel diæt har groet et kæmpemæssigt forvokset hoved ovenpå en jammerlig lille stilk af en krop. Dette væsen, der er forvandlet til ren og gold intelligens, er den arv, som kongens tvivlersind har været i stand til at efterlade.

Da de to fantastere omsider er kommet til vejs ende på Sønderborg Slot, fælder romanen dommen over dem:

☞ Og der var de nu, de to stormere! Kong Christiern, der sprang ud som selve den flammende utålmodighed, med uhyre planer, og blev skaberen af Danmarks mangel på historie. Mikkel Thøgersen, der med sin suveræne stolthed og alfavnende længsel blev stamfader til en vidtforgrenet, tænkt slægt. Der sad de i celle hos hinanden, tilsammen grundlæggere af et dynasti i det blå. ☞

Kongens Fald er den suveræne krønike om det hamletske i den danske natur, den er de danske drømmeriers slægtshistorie.

Jensens *Himmerlandshistorier* (1898, 1904 og 1910) handler i modsætning til *Kongens Fald* om stærke, helstøbte mennesker. Ofte dog så stærke, at de bliver for stærke for sig selv. Typisk er historien om Cecil, der ødelægger sit liv og sine muligheder, fordi hun ikke ejer evnen til at bøje sig. Hendes sind er for stejlt, for trodsigt. Men det er dette sind, som den stærke himmerlandsnatur har givet hende, og hun kender end ikke selv dets inderste logik.

☞ Cecil vidste vel ikke, hvordan alt havde sammentvundet sig; hendes stridige hjerte kendte ikke sin egen lov. Hun vidste ikke en gang, Cecil, at hun havde trodset, at hun fremdeles vilde trodse et helt liv igennem, udenom al lykke og stik imod enhver rimelighed. ☞

En særlig genre er Jensens *Myter*. Han gør selv krav på at have opfundet formen, som er en slags mellemting mellem et filosofisk essay og en fortælling. Han opfandt myterne oprindelig, fordi de passede til den meget korte form, som blev krævet af *Politiken*, hvor mange af dem for første gang blev publiceret. I 1916 skriver han i artiklen *Myten som Kunstform*:

☞ Enhver skildring der bringer et stykke af naturen i sammenhæng med tiderne er en myte. Metoden iøvrigt er ligegyldig, blot det lykkes at bibringe andre en samlet rund forestilling om hvad der ellers opfattes spredt, skilt af tid og afstand, eller som slet ikke opfattes. Virkeligheden eksisterer paradoksalt nok ikke før den er hævet op i et afbillede. ☞

I myten udtrykker Jensen altså sin oplevelse af liv og historie i små komprimerede billeder. Typisk er den myte, der tager afsæt i Darwins fortolkning af livets udvikling. I myten *Darwin og fuglen* dukker Darwin pludselig op ved et bøgetræ i Københavns Dyrehave. Han betragter med intens opmærksomhed en fugl. Og han tænker tilbage, han udvikler i sit hoved tilværelsens store kæde. Han forstår, at fuglen »er et fjedret firben, hvis fiskeagtige forfædre en gang krøb i land fra havet«. Darwin forstår midt i sin kølige iagttagelse, at det er tilværelsens store mysterium, han står overfor. Myten slutter sådan:

☞ Sådan som Darwin tog imod tilværelsen, rørt og i dybeste ædruelighed, sådan efterlod han sig den, da han selv helt var bleven et med jorden.

Foråret kommer til mig i hans navn, som solens strålevarme gennem frostluft mellem gravene. ☞

Der er ét punkt, hvori de forskellige spor i Johannes V. Jensens forfatterskab løber sammen. Det er i energien, vitaliteten, forelskelsen i det levende.

Som journalist farer han verden rundt, rapporterer fra de moderne kraftcentre og fornyer radikalt journalistikken som genre. I sin litterære produktion skærper han blikket for det konkrete sansede, og indfører en næsten ekspressionistisk energi i sproget.

Hans vitalitetsdyrkelse fører ham i forskellige retninger, men forskellen mellem den unge og den ældre Jensen er måske ikke helt så stor, som man har villet gøre den til. Der er en linje, der kan begrunde på den ene side den næsten fascistiske tro på sundhed og vitalitet, og på den anden optagetheden af kraften og intensiteten i det syge, det afvigende. Afgørende er under alle omstændigheder en nærhed til pulsen i det menneskelige, en forelskelse i livet, som repræsenterer en egentlig meget udansk vitalisme.

RODFÆSTETHED – OM JAKOB KNUDSEN

Ordet *rodfæstethed* kan ses som et nøgleord for det folkelige gennembrud. I litteraturen søger forfatterne deres rod – selv om de må konstatere, at livet omkring dem er i hastig forandring. Mennesket har ikke (kun) rødder,

Peter Hansen: Pløjemanden vender. 1900-02. Olie på campoboard. 92 x 124 cm. Fåborg Museum, Fåborg.

men også fødder, og disse flytter sig fra land til by – og måske retur med en ny og farlig viden, der kan anfægte den folkelige tradition. Landbruget bliver moderniseret, tyendet får gradvis sine vilkår forbedret, og børnene en bedre uddannelse efter folkeskoleloven i 1903, der fører til etablering af en under-, mellem- og realskole samt et alment gymnasium. Politisk er verden i opbrud efter systemskiftet, og tankemæssigt brydes en folkelig grundtvigianisme med et kulturradikalt frisind. I sådan et opbrud er det vigtigt at kende og genfinde sine rødder.

Forfatteren Jakob Knudsen (1858-1917) gav netop en af sine romaner titlen *Rodfæstet* (1911). Begrebet definerer han selv som det forhold, at man finder en autoritet uden for sig selv at bygge sit liv på, fx respekten for slægten, jorden og kærligheden til næsten. Et menneskes rod udgøres af de bindinger, man danner i kraft af sin barnetro, sin opdragelse og sin forankring i lokalsamfundet. Især det forhold, som et barn får til de to faderskikkelser, Gud og den biologiske fader, optager Jakob Knudsen. I sine bøger kredser han om de modstridende følelser, et barn udvikler i forhold til faderautoriteten. På den ene side må det gøre sig fri af sine bindinger og blive

sig selv. På den anden side er det bundet til og har brug for den rod, som faderen og Gud repræsenterer. Og endelig gøres konflikten endnu mere kompliceret, fordi man i det moderne samfund fjerner sig fra rødderne. Idehistorisk slår Brandes og Nietzsche de store fædre: Gud, Konge og Fædreland ihjel og erstatter dem med ateisme, demokrati og europæisk horisont. Tilbage står det tvivlrådige enkelte menneske, som løbende oplever identitetskriser, og om dem handler Jakob Knudens romaner.

Selv har han et meget blandet forhold til sin egen far, en streng mand, der var præst og højskolelærer. Jakob Knudsen bliver født på Rødding Højskole, uddanner sig som faderen til præst og bliver højskolelærer på Askov, hvor han virker fra 1881 til 1890. Han gifter sig med en pige fra den københavnske overklasse, der søger at frigøre ham fra det livssyn, han er vokset op med. Ægteskabet går i stykker, og Jakob Knudsen gifter sig nu med en kun 19-årig kvinde. Det vækker vild skandale i kirkelige kredse, og Jakob Knudsen må forlade

sin stilling som valgmenighedspræst og bliver aldrig senere fastansat, hverken som præst eller lærer. I stedet må han klare dagen og vejen som foredragsholder og forfatter, og der er ingen tvivl om, at hans eget livs konflikter bliver brugt i forfatterskabet, der bl.a. tæller *Et gensyn* (1898), *Den gamle præst* (1899), *Gjæring-Afklaring* (1902), *Inger* (1906), *Sind* (1903), *Livsfilosofi* (1908), *To slægter* (1910), *Rodfæstet* (1911), *Angst* (1912), *Mod* (1914) og *Jyder* (1915).

Det moderne menneskes vildfarelse definerer Jakob Knudsen som 'vildfaren idealitet', dvs. en idealitet, der ikke har rod i erfaringen, i det folkelige fællesskab eller troen. Ledes man af en sådan, bliver man en fantast, der måler virkeligheden med et ideal, der ikke har noget på sig. En sådan politisk projektmager er ofte samtidig 'en selvspejler', Jakob Knudsens skældsord for en narcissist, der spejler sig selv i omgivelserne og bruger dem til sine egne projekter. Det menneske, der har rod, behøver ikke denne spejling, men kan hvile i sig selv. At forfatteren selv var spaltet mellem en dyb faderbinding og deraf afledt skyld på den ene side, og en moderne bevidsthed om alle tings relativitet på den anden, gør ikke Jakob Knudsen til en dårlig diagnostiker af sin tid. Hans romanhelte bruger deres personlige konflikter offensivt til at bryde med omverdenen – nogle mister deres grundlag og går til grunde, andre sejrer som fx Karl i *Gjæring-Afklaring* og Martin Luther i de historiske romaner *Angst* og *Mod*.

Omkring år 2000 får Jakob Knudsens forfatterskab en renæssance, hvor hans centrale romaner bliver genudgivet og hans liv gjort til genstand for en biografi: *Hjemkomsten og det åbne land* (2001). Uden for litterære kredse er Jakob Knudsen bedst kendt for salmen *Se, nu stiger solen* (1891), som både synges som morgensang og begravelsessalme. Salmens umådelige popularitet skyldes i hvert fald to forhold: En fremragende melodi, komponeret af Oluf Ring i 1915, og en stærk tekst, hvor lyset sejrer over mørket, livet over døden:

☞ Lad mig nu kun drage ad natmørkt hav,
lad mig ikkun stævne imod min grav:
livets Gud mig skærmer, jeg er hans barn,
ud hans hånd mig river af dødens garn.

Se, nu stiger solen af hav på ny,
alle dødens skygger for evig fly,
o for sejrersjubel, for salig lyst:
Lyset stander stille på livets kyst! ☞

Med forfattere som Jakob Knudsen, Bregendahl, Skjoldborg, Nexø og Aakjær fjerner litteraturen sig fra den elitære sjæledyrkelse, som symbolisterne var optagede af. I stedet rettes fokus mod oversete befolkningsgrupper, udkantsområderne, sociale vilkår og sælsomme skæbner. Et afgørende træk ved den folkelige litteratur er den umiddelbare hyldest til handlekraft, livsappetit og det fysiske arbejde. Forfatterne er i kontakt med det stoflige: mulden, redskaberne og den daglige kamp for brødet.

Det folkelige gennembrud kaldes derfor ofte også for det *stofflige* gennembrud. Her kommer ny jord under den litterære plov, og handlingen er ofte bundet til *hjemstavnen*. Forfatterne skriver om den egn, de er opvokset i og kender indefra. Om en egn, hvor slægternes liv er viklet ind i hinanden, en egn, hvor en mands omdømme er bundet til slægtens ry og hans eget rygte. Det er ikke sært, at Johannes V. Jensen trækker en forbindelse mellem den islandske sagastil og den jyske fortælling. De nye forfattere kender de mennesker, de skriver om, og de forstår de konflikter, der udspiller sig for øjnene af dem. Den afgørende formning af dem som forfattere er ikke længere bondestudentens møde med København, men snarere den hjemvendte students blik på rødderne. Hjemstavnen bliver i denne synsvinkel præget af en ny dobbelthed: på den ene side er den rodfæstet i en traditionsbunden kultur, på den anden side ses den med et blik for det forsvindende: Det traditionsgoods, der må lade livet i den historiske forandring, som Danmark gennemlever efter århundredeskiftet. Det er ikke tilfældigt, at tonen i hjemstavnlitteraturen både er oprørsk og nostalgisk.

FOLKELIGT GENNEMBRUD I MUSIK OG MALERI

Det folkelige gennembrud har sin kerne i skildringen af det jyske. På mange måder kan man sige, at det er med Aakjær, Skjoldborg og

Jensen, at Jylland finder sin retmæssige placering i den danske litteratur. Ligesom byernes proletarmiljøer finder deres stemme hos Nexø.

Frem til dette tidspunkt fremstår de få skildringer af Jylland som særprægede, eksotiske. Heller ikke Skagensmalernes lærreder er uden et vist anstrøg af romantisering af fiskermiljøet, og det er karakteristisk, at den lysende undtagelse er Anna Ancher. Hun er den eneste skagbo i gruppen, og går måske bl.a. derfor helt uden om de typiske Skagenmotiver.

Det folkelige gennembruds tematiske kerne er det hverdagslige, og i perioden her vinder det folkelige og hverdagslige frem også i andre kunstarter. Med Carl Nielsen (1865-1931) får Danmark sin eneste verdensberømte komponist. I udlandet er Carl Nielsen især kendt for sine store symfoniske værker, mens han i Danmark ikke mindst kendes for sine folkelige sange. Han sætter bl.a. en del af Jeppe Aakjærs digte i musik. Omkring 250 sange bliver det til, og det er en bevidst politik fra hans side. Kunsten skal bringes ud til folket, og han vil vise, at det kan lade sig gøre at komponere

både smukt og enkelt. Hans erindringsbog *Min fynske barndom* fra 1927 falder i sin skildring af hans fattige opvækstvilkår smukt i tråd med det folkelige gennembruds tematik.

Også i maleriet får vi et folkeligt gennembrud, og her er det igen Fyn, der er dominerende. En lang række malere med Johannes Larsen og Peter Hansen i spidsen skildrer folk og natur, og de har en klart formuleret kunstnerisk idé med det. På linje med Skagen Museum opretter også disse malere selv et museum i Fåborg, hvor deres værker i dag kan ses. I Jylland breder maleriet sig fra Skagen og kommer til at omfatte hele landsdelen: hede-bønder og udslidte daglejere gør for alvor deres entre i kunsten.

Hvis man vil det, kan man se en bekræftelse af det folkelige gennembrud i kunstnernes navne. Hvor det tidligere oftest var fine folk med fine navne, der drog fra hovedstaden ud i landet, får vi nu for første gang en stor gruppe kunstnere, der selv stammer fra folket. Og de bærer deres Jensen, Larsen, Andersen, Hansen og Nielsen med en ikke ringe stolthed.